

Votivi nerotkinja.

Dr. Mirko-Kus Nikolajev.

I.

U pitanju samog porekla pojma nerotkinja, hteo bih da upozorim na jednu činjenicu, na koju se do sada nije svraćala puna pažnja. A to je pitanje u kojoj je vezi sam pojam nerotkinje uopće sa saznanjem o vezi između spolnog saobraćaja i oplodnje.

Meni se čini, da je samo nedostatak tog saznanja o vezi između kohabitacije i koncepcije mogao biti direktni povod, da se između tih dvaju bioloških funkcija umetao jedan prazni period i da se porod tumačio nadnaravnim sredstvima.

Posve je opravdana tvrdnja Reitzensteina,¹ da je bilo vreme, kada čovečanstvu uopće nije bila poznata veza između spolnog saobraćaja i oplodnje i da je iz tih vremena pa sve do danas preostao niz legenda i običaja, koji nose na sebi tragove tog neznanja. Konačno mi tek od Swammerdama (1685) i Dubarrya (1850) imamo jasne pojmove o fiziološkoj funkciji spolnog saobraćaja. Ni na koji se način ne može pretpostaviti, da primitivni čovek može imati jasne pojmove o vezi između spolnog akta i poroda, kad između njih leži vremenski razmak od devet meseci ili da kažemo 4—5 meseci, kad se na ženi počinju opažati tragovi trudnoće. Spolni akt je služio kao užitak i nije mu se pripisivala nikakva uloga u trudnoći žene i porodu.

Porod je sačinjavao posebno poglavlje u životu primitivnog čoveka i redovito se tumačio uplivima nekih vanjskih sila. — Ovakvo shvaćanje je moglo da odgovara najnižem stepenu ljudskih zajednica, kad nije bila, ili bar neznatno, ograđena sloboda nevezanih čopora. Čim su se razvojem ekonomskih vrednota formirale relativno sređenije zajednice, u kojima su se već

¹ Ferdinand Reitzenstein: Der Kausalzusammenhang zwischen Geschlechtsverkehr und Empfängnis in Glaube und Brauch der Natur- und Kulturvölker. — Zeitschrift für Ethnologie, god. 1909, str. 645 i d.

pojave klice familijarnog života, svejedno kojeg on oblika bio, već se morala zapažati veza, koja postoji između spolnog akta i oplodnje, samo se ni sada još nije uzimao akt kao jedini ili pogotovo isključivi faktor oplodnje. Još uvek su dolazile u obzir i više sile, n. pr. bogovi, a »vrhunaravna začeca« nisu samo seksualni specijalitet onog vremena.

Prema ovim izvodima možemo utvrditi dva stepena u razvoju saznanja o procesu oplodnje: 1. da u najprimitivnijim, nevezanim zajednicama, gde je kratki spolni saobraćaj bio jedina konkretna veza između muškaraca i žene, nije moglo doći do saznanja o povezanosti kohabitacije i koncepcije. Oplodnja se smatrala produktom nekih vanjskih sila (životinja, bilina, plodina itd.) a spolni saobraćaj služio samo kao užitak. Kada prema tome nije postojala veza između spolnog akta i oplodnje (trudnoće, poroda) nisu postojale ni naročite mere, da se oplodnja privede: tim više, što u tim slobodnim, nestalnim i pokretnim zajednicama nije postojala ni određena socijalna vrednost novog podmlatka, pa zato ni »želja za detetom«. Po svoj prilici ovaj prvi i primitivni stepen u shvaćanju oplodnje, ne postoji danas više ni kod jednog naroda. Danas i najprimitivnije zajednice već imaju razvijen osećaj svojine a time u vezi i neka, ma kako neznatna, pravna i socijalna uređenja.

Ali svakako su ta najstarija shvaćanja o vanjskim uzrocima oplodnje prešla i u 2. stepen, u kome doduše već nalazimo saznanje o povezanosti spolnog akta i oplodnje (trudnoće, poroda) ali nalazimo i shvaćanje, da i vanjske sile mogu uplivisati na oplodnju. Ovo je važno, da se drži u vidu, kod daljnjih razmatranja. Kada je došlo do saznanja o povezanosti ovih bioloških funkcija? Na to je teško dati precizan odgovor. Ali svakako se to saznanje moglo steći tek u vreme, kada je žena prešla sasvim u svojinu muškarca, kad je postojala neka ekonomsko-socijalna organizacija sa izvesnom stabilnošću i kada se, usled raznih običaja, mogla voditi makar i indirektna kontrola nad seksualnim životom muškarca i žene. Čim je žena prešla u svojinu muškarca, on je nad njom vodio računa, što više, on je počeo da traži, da je dobije od prve ruke. Sa pojavom devičanstva, kao tražene i zahtevane vrednote žene, lako se moglo ustanoviti, da bez spolnog akta nema ni oplodnje. Ali tim još nije bila isključena i mogućnost neke vrhunaravne koncepcije u kojoj sada igraju

ulogu demoni, bogovi, polubogovi, pa prirodne sile kao sunce itd. Taj drugi stepen susrećemo kod svih primitivnih naroda, te kod primitivnih delova kulturnih naroda.

Dok u nevezanim zajednicama (čoporima) nije uopće dolazila do socijalne svesti pojava nerotkinje, u uređenim, naročito agrarnim, zajednicama, njoj se posvećuje pažnja. Prirast u kući je prirast radne snage. Kako vidimo, tekar je sređenije ekonomsko stanje dovelo do pitanja nerotkinje i to ne samo kao biološke nego i kao socijalne pojave. — Nerotkinja je bila, da tako kažem »asocijalno biće«, pa je jasno, da je svaka žena nastojala, da makar posredstvom tih »vrhunaravnih« sila, koje su još igrale uloge kao neki vanjski uzročnici oplodnje, dođe u posed dece, koja su bila važni inventar privrednog života.

Potreba, da žena dođe u posed dece rukovodila je niz raznih nastojanja, koja susrećemo vezana uz stare običaje, a kojima se tražilo posredovanje tih »viših« sila. Ti stari običaji reflektuju se i danas u životu primitivnog čoveka, pa ih susrećemo i u životu našeg seljaka. Seljak ima životnog interesa, da mu se poveća porodica i time umnoži radna snaga. Da ponovno naglasim, ekonomski momenat odlučio je u stvaranju problema nerotkinje i on je rukovodio stvaranjem svih onih običaja, kojima se nastojalo, da izbegne neplodnosti žene. Naravno, da su se ti običaji svojom vanjskom formom menjali. Uplivisali su razni drugi, naročito religijski običaji, koji su ekonomsku podlogu potisnuli u pozadinu, tako, da se na nju u ocenjivanju pojave nerotkinja i nije svraćala dovoljna pažnja.

Ja ovde ne ću ulaziti u prikazivanje raznih običaja, koji su vezani uz nerotkinje, nego ću se samo ograničiti na votive nerotkinja, kao naročito karakteristične pojave u sklopu nastojanja, da se posredstvom »viših sila« izbegne neplodnosti.

II.

Na primitivnom stepenu shvaćanja uslova trudnoće i poroda, rašireno je verovanje, da je povod trudnoći često životinja, koja se uvlači u žensko telo. Takvo shvaćanje nalazimo i danas kod mnogih primitivnih naroda. Verovatno je to shvaćanje bilo povod, da se i sama maternica (uterus) kašnje smatrala životinjom, koja živi svojim samostalnim životom u telu žene. O tome daje mno-

gobrojne podatke Ploss-Bartels.² Što više je još i sam Platon držao, da je uterus pohotljiva životinja a isto je držao i Salomo kad govori o pohotljivosti maternice. Aretej veli za maternicu: »U sredini između bokova nalazi se kod žene uterus, ženska utroba, koja je potpuno slična životinji, jer se pomiče između bokova tamo i amo. — Maternica uživa u ugodnim mirisima i približava im se, dok se povlači pred gadnim. — Radi toga je nalik na životinju te i jest životinja.«

Kod starih Egipćana vidimo također, da su smatrali maternicu kao životinju, koja može da napusti svoj normalni položaj. Naročito je to mišljenje rasprostranjeno kod primitivnih naroda. Tako n. pr. stanovnici ostrva Serang i Nusaina (Malajski Arhipelag) drže, da je uterus životinja, koja nema nikakve veze sa ženskim telom, već živi sasvim samostalno, što više se mora često da hrani spermom, ako žena hoće da ostane zdrava.

Shvaćanja o posebnom životu maternice susrećemo još danas u narodnom verovanju. Interesantni su podaci, koje nam daje Zingerle³ o tom verovanju. U Tirolu se na mnogim mestima veruje, da žene imaju u utrobi posebno biće slično žabama-kraštacama. Ako žena za vreme spavanja otvara usta izađe maternica napolje i odlazi do vode da se okupa. Ako za to vreme žena ne zatvori usta maternica se opet uvuče kroz usta i žena ostane zdrava. Ako žena zatvori usta onda ili umre ili postane nerotkinja.

Pitanje je, kako je čovek došao do toga, da smatra maternicu za životinju? Nije isključeno, da je kod te zamisli sudelovalo ono zasebno osećanje nekog micanja maternice, »oticanje« maternice za vreme trudnoće itd. Ali mnogo je verovatnije da se prvenstvena predstava, da je uzrok trudnoće ulaženje životinje u žensko telo, polako stopila sa verovanjem, da je isama maternica životinja, tim više što su mnoge pojave mogle da se lakše tumače tim »životinjskim« karakterom uterusa i njegovog samostalnog života.

² Ploss-Bartels: Das Weib in der Natur- und Völkerkunde, Leipzig 1897, str. 210. i 556.

³ Zingerle: Sitten, Gebräuche und Meinungen des Tiroler Volkes, Innsbruck 1871.

III.

Ako pretpostavimo, da je ova tvrdnja, koju postavljam ispravna onda još time nije rešeno i glavno pitanje, koje nas interesuje zašto se maternica prikazuje kao žaba-krastača (baburača — *Bufo vulgaris*)? Kako i zašto je došao narod do toga, da upravo žabom prikazuje uterus, kako to naročito vidimo na votivima nerotkinja?

Mišljenja, zašto se upravo uzela žaba kao simbolična životinja za oznaku maternice, veoma su podvojena i mora se reći, da u glavnom jedva zadovoljavaju.⁴ Među raznovrsnim shvaćanjima svakako mislim, da je najnesretnije ono, koje tumači žabu kao simbol maternice na temelju upadne sličnosti između žabe i uterusa. Nikako se ne može pretpostaviti, da je primitivni čovek imao ili ima toliko, pa i površnog anatomskog znanja, da je mogao poznavati formu uterusa i po njoj zaključiti na sličnost sa žabom. To tumačenje je previše nategnuto. Još nategnutije mi izgleda tumačenje te identičnosti između maternice i žabe, da neke bolesti, kao histerija daju osećaj kao puzanje žabe!

Prihvatljivije bi bilo tumačenje na temelju demonoloških odlika, koje uopće ima žaba-krastača u verovanju naroda. Tako susrećemo, prema Höfleru, u narodnom verovanju, da se žaba uzima kao jedan od mnogobrojnih likova, pod kojima se pokazuje ljudska duša. U tom svojstvu je ona neko vilinsko biće, koje naročito često susrećemo u pričama i basnama. Mnogobrojna svojstva žabe, kao vilinskog bića prouzrokovala su, da su ljudi tražili protudejstva njenim uplivima i tako su nastali verovatno žablji amuleti kao zaštitnici od dejstva tih vilinskih odlika žabe. Žaba je bila u stvari samo personificiranje apstraktnog vilinskog bića, koje je uplivalo i na porod dece, i kao zaštita od njenog dejstva stvarani su votivi, kojima se htelo zaprečiti upliv vilinskog bića. Žaba kao simbol uterusa, i kašnje

⁴ Iz prilično obilne literature, spominjem samo glavna i autoritativnija dela: M. Höfler: *Kröte und Gebärmutter*, Globus 1905, br. 2., str. 88. — G. Thilenius: *Kröte und Gebärmutter*, Globus LXXXVII, br. 7., str. 106. — R. Andree: *Votive und Weihgaben des katholischen Volkes in Süddeutschland*, Braunschweig 1904. Razna shvaćanja o votivima su sistematski i pregledno izložena u delu: Hovorka und Kronfeld: *Vergleichende Volksmedizin*, Stuttgart 1909 pod odgovarajućim natuknicama.

ženskih bolesti uopće, bila je u početku simbolizacija jedne apstrakcije, koju je samo vilinski karakter žabe personificirao, a koji nema veze sa ženskim uterusom, koji narod uopće ne pozna.

Žaba kao vilinsko biće igra i inače veliku ulogu u narodnoj medicini⁵ a njene demonološke odlike se pokazuju upravo najviše kod poroda. Ako je dete abnormalno (»verkrottet«, »cretino«) onda je van sumnje, kako narod veruje, sudelovalo vilinsko biće. Da se žena očuva od upliva tih vilinskih bića upotrebljava amulette sa njihovim likom — žabom. Ako je žena nerotkinja opet su delovala ova demonska bića. Amulet služi sada i kao zaštita od neplodnosti. Na svaki način je tumačenje, da je žaba-krastača postala simbol maternice iz neke anatomske komparacije, nastalo tek onda, kad se prvotno tumačenje izgubilo u strujanju vremena, i kad je čovek naknadno mogao tu sličnost da iskonstruiše.

Demonološkoj oznaci žabe u narodnom verovanju, daje Karl Spiess⁶ još i ovo karakteristično tumačenje. U norveškim pričama spominje se žaba, koja je progutala hostiju, koja joj je zapela u grlu: ako se žabu raspори i hostiju dadne nemoj princezi ona će progovoriti. Žaba, je kako Spiess izvodi, Gorgo⁷ zmaj, koji mora progutano vratiti. Često junak sam iznutra ubije životinju i oslobađa se. U tom smislu je i maternica zamišljena kao mračna posuda, koja u sebi zatvoreno, iznosi u novi život, te koju se prikazuje radi toga kao žabu, često i sa ljudskim licem (Gorgo!). I Andree spominje žabe sa ljudskim licem (n. pr. okolica Berchtesgadena). — Koliko je meni poznato kod nas votiva maternice sa ljudskim licem nema. Verovatno radi toga, što predaja, koja je dovela do tog prikazivanja kod nas ne postoji, niti je k nama prešla iz severnih krajeva.

Ovo demonološko tumačenje ima van sumnje mnogo pozitivnog u sebi ali time još nije razrešena zadnja karika u lancu našeg problema. I ako su stara demonološka verovanja, s kojima je bila povezana i žaba-krastača, mogla vremenom da uplivišu i na verovanja o porodu ipak su morale biti i neke realne

⁵ Hovorka etc., p. 262. i d.

⁶ Karl Spiess: Bauernkunst, ihre Art und ihr Sinn, Wien 1925, str. 216.

⁷ Gorgo je, prema Homeru, neman iz podzemnog sveta sa izobličenom, strašnom glavom. Prema Hesiodu su tri Gorgone: Stheno, Euryale i Medusa.

činjenice, koje su čoveka navodile, da upravo u žabi vidi neku povezanost sa porodom.

Amuleti i votivi žaba su stari. Poznati su još iz predhisto-rijskih i rimskih vremena u mnogim nalazištima kao kod Novio-dunuma (kod Krškog), Seelowa, Bornholma, u guberniji Permskoj nađene su fibule sa stiliziranim životinjama, koje Handelman⁸ drži za žabe-krastače. To je verovatno; kao što je verovatno, da su te fibule kod Rimljana i barbara imale neko simbolično značenje, kao što danas imadu amuleti i votivi u narodnom vero-vanju. Svakako je upotreba žabe kao zaštitnog znaka protiv neplodnosti vrlo stara.⁹ Izgleda mi, da je stvarno morala biti u početku neka prirodna pojava, koja je ljude rukovodila, da su kod žabe vidili neke attribute plodnosti a ta pojava doista i po-stoji u upadno mnogobrojnim jajima, koje žaba raseje po povr-šini bara i močvara. Ta neobična plodnost izgleda, da je također rukovodila ljude, kad su žabu uzeli kao zaštitni simbol plodnosti. Nijedna životinja, koja je na dohvat čoveka i nje-govog posmatranja, ne nosi toliki broj jaja i ne plodi se u tako velikom broju.

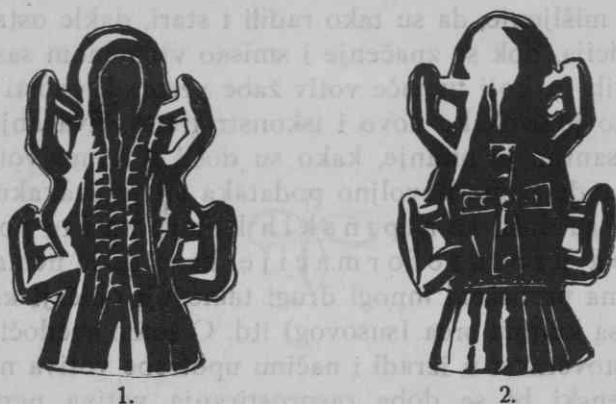
Pitanje je, zašto je baš žaba-krastača odabrana a ne koja druga vrsta? Na ovo pitanje je također teško odgovoriti i ovde se može čovek poslužiti samo hipotetičkim konstrukcijama, koje mogu doduše rastumačiti i uzroke, koji su žabi pridoneli njena demonološka obeležja u narodnom verovanju. Žabe-krastače (Kröten, Bufonidae-Anura) imaju telo pokriveno žlezdama, koje izlučuju tekućinu gadnog mirisa, žive preko dana na hladnim, vlažnim mestima, vrlo su otporne, imaju oči sa crvenom šare-nicom, na trbušnoj strani imaju često intenzivne boje i uopće su na prvi mah gadne životinje. Sva ta svojstva su mogla lako čoveka navesti na to, da u tim čudnim životinjama vidi neka po-sebna stvorenja i maskirana podzemna bića. Tako se ovde jedna prirodna pojava u mašti čoveka razrasla u demonske razmere.

⁸ Handelman: Der Krötenglauben und die Krötenfibeln. — Zeitschrift für Ethnologie XIV. (1882, str. 22.). Verh. d. Berl. Gesell. f. Anthr. Ethnologie u. Urgesch.

⁹ Karakteristično je, da se ženska genitalija i žabe nazivaju na Yucatanu jednim imenom: much. — Eduard Seler: Die Tierbilder der mexikanischen und Maya-Handschriften. — Zeitschrift für Ethnologie 42. (1910), str. 81.

IV.

Danas su žabe-krastače u narodnom verovanju pretežno još zastupane po votivima. Ti votivi su naročito rasprostranjeni u alpskim krajevima. Njihovo staro, pagansko značenje je crkva znatno izmenila i pod stari oblik unela svoje verske zasade. Ako su nekad nerotkinje u rimsko doba prinosile zavete Junoni, danas ih prinose Bogorodici, koja figurira kao zaštitnica nerotkinja. Na mnogim se votivima može naći njen monogram. Ali ne samo ona i sv. Ana i druge svetice, nego i mnogi muški sveci su zaštitnici nerotkinja. Tako je naročito Leonhard, stari bajuvarski zaštitnik familije, kuće i stoke, koji danas ima mnogo zavetovališta u

Votivi od žutoga voska: 1. iz Stenjeveca kod Zagreba, 2. iz Marije Bistrice, kotar Stubica. (Etnografski Muzej u Zagrebu; crteži prof. Zdenke Sertić.)

Bavarskoj (Aigen, Ganacker itd.) a kome se i danas zavetuju nerotkinje i prinose mu votive. Do revolucije slovio je u Francuskoj kao zaštitnik nerotkinja sv. Guignolet u Brestu. Votive nerotkinja nalazimo i u zavetovalištima sv. Roka.

Obično su ti votivi danas od voska a ređe od srebra, dok su stari votivi bili rađeni i od željeza (kovanog). Tim votivima nastoji se postizavati uz plodnost i ozdravljenje od raznih bolesti maternice. Obična forma tih votiva je, kao što smo već rekli, žaba-krastača, sa postavkom na kome se može votiv uspravno postaviti (vidi crtež). Često imaju ti votivi na sebi i monogram Bogorodice, Hrista, te razne forme krstova.

V.

Kod nas su votivi rašireni pretežno u katoličkom delu našeg naroda i opaža se kako prema jugu njihova upotreba sve više opada. Tačnih podataka o proširenju, upotrebi itd. nisam mogao dobiti u dovoljnoj meri i ako sam se cirkularom obratio na sva važnija zavetovališta u našoj držvi. A oni podaci, koje sam primio nisu davali neko posebno tumačenje pojavi upotrebe votiva žabe već su se pokrivali sa već poznatim podacima, naročito u alpinskim krajevima, gde je upotreba votiva najraširenija i najstarija, što svedoči činjenica, da se onde još upotrebljavaju i željezni votivi.

Na selu također nisam mogao dobiti jasnih podataka. Obično je mišljenje, da su tako radili i stari, dakle ostala je živa samo tradicija, dok se značenje i smisao vremenom sasvim izgubio. Malo ih je, koji tumače votiv žabe prema sličnosti sa maternicom, a to je svakako novo i iskonstruirano shvaćanje.

Interesantno je pitanje, kako su došli k nama votivi nerotkinja. Ni ovde nema dovoljno podataka ali je svakako najverovatnije, da su došli iz alpinских krajeva i to po svoj prilici u doba protureformacije, kada su iz nemačkih krajeva k nama prenešeni mnogi drugi tamošnji običaji kao licitarsko srce (sa kultom srca Isusovog) itd. O tome svedoči dovoljno potpuna istovetnost u izradi i načinu upotrebe votiva nerotkinja.

Vremenski bi se doba rasprostiranja votiva nerotkinja u našem narodu poklapalo sa vremenom protureformacije, jer u to vreme je i kult Bogorodice primio novog zamaha, a upravo sa Bogorodicom su, većinom, i vezani zaveti nerotkinja kod nas.

Da u našem narodu nema jasnog shvaćanja o tome votivu, kao n. pr. u Tirolu, gde narod ima raznih tumačenja o vezi žabe sa maternicom, također dokazuje, da su votivi nerotkinja prešli k nama, da ih je narod prihvatio kao novi običaj, a da nije imao za njih tumačenje, koje izraslo iz njegovog duhovnog života.

Résumé.

L'auteur explique l'origine des ex-votos contre la stérilité de femmes en les considérant comme un residuum des temps anciens, quand la cause de la grossesse et de la naissance a été encore attribuée aussi à l'activité des forces surnaturelles.

Cet point de vue d'une conception surnaturelle nous rencontrons chez tous les tribus primitifs et le voyons jouer un grand rôle aussi chez les paysans des peuples civilisés. Les motifs, qui l'ont donnés aux ex-votos contre la sterilité de femmes la forme d'un crapaud, l'auteur croit les expliquer en les cherchant dans la fécondité énorme de cet animal et dans les autres qualités spéciales de sa vie amphibique ainsi que dans des croyances les plus anciennes à son caractère féerique, qui en résultent.

L'auteur met les ex-votos, en formes de crapauds chez les femmes en Yougoslavie, en connexion avec la coutume, répandue dans les contrées alpines, d'où elle est venue en Yougoslavie probablement pendant la Contreréformation.

